

บ้านน้อย: มรดกทางวัฒนธรรมและความหมายเชิงสัญลักษณ์ ในสังคมร่วมสมัย ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ยวน ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ฉัตรเพชร ชมใจ^{1*} จุฑามาศ พีรพัชระ² และ พิทักษ์ ศิริวงศ์³

¹คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

²คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

³คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร

* Corresponding author e-mail: CHATPHET-CHO@rmutp.ac.th

Received: 2/09/2025, Revised: 10/11/2025, Accepted: 22/12/2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและอธิบายความหมายและคุณค่าของบ้านน้อยวิเคราะหบริบททางวัฒนธรรมและความหมายเชิงสัญลักษณ์ และเสนอแนวทางการสืบทอดและฟื้นฟูบ้านน้อยให้ดำรงอยู่ในบริบทวัฒนธรรมร่วมสมัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แนวทางเชิงปรากฏการณ์วิทยา เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกจากผู้มีประสบการณ์ตรงและมีบทบาทในพิธีกรรม ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย ประชาชนชาวบ้านและนักปราชญ์ชุมชนชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในการสร้างหรือใช้บ้านน้อย เจ้าอาวาสวัดและผู้นำชุมชน รวมจำนวน 16 คน รวบรวมข้อมูลด้วยการบันทึกภาคสนาม การบันทึกเสียงและภาพประกอบการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในพื้นที่ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และการถอดความเพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า “บ้านน้อย” เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สะท้อนความเชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยของวิญญาณหลังความตาย โดยหลังพิธีฌาปนกิจ บ้านน้อยจะถูกนำไปตั้งบริเวณริมสามแยกหรือสี่แยกในเชิงสัญลักษณ์เพื่อบอกทางให้วิญญาณกลับบ้าน ตามความเชื่อที่ว่าหลังเสียชีวิตครบ 7 วัน วิญญาณจะเดินทางกลับสู่เรือนเดิมนอกจากนี้ การสร้างบ้านน้อยยังเป็นกระบวนการที่สะท้อนความสามัคคีของชุมชน ผู้ชายรับหน้าที่สร้างโครงสร้าง ส่วนผู้หญิงดูแลการจัดเตรียมเครื่องประกอบเมื่อสร้างเสร็จจะประกอบพิธีนํ้ามนต์ธรณีสารเพื่อชำระสิ่งอัปมงคลและเป็นสิริมงคลแก่ผู้ร่วมพิธี พิธีตั้ง “ท้าวทังสี่” ก่อนการทำบ้านน้อย แสดงถึงการขอขมาและขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำทิศทั้งสี่ เพื่อให้การประกอบพิธีดำเนินไปอย่างราบรื่น เป็นการผ산ความเชื่อทางพุทธและความเชื่อพื้นบ้านเข้าด้วยกันอย่างมีเอกลักษณ์ ข้อเสนอแนะ ควรจัดทำเอกสารและสื่อบันทึกพิธีกรรมบ้านน้อยของไท-ยวนไว้เป็นองค์ความรู้ของชุมชน เพื่อใช้ถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่คนรุ่นใหม่ รวมถึงการเผยแพร่ให้สาธารณชนรับรู้คุณค่าด้านจิตวิญญาณและภูมิปัญญาท้องถิ่น คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

คำสำคัญ: บ้านน้อย, ความเชื่อไท-ยวน, พิธีกรรมงานศพ, ท้าวทังสี่, ความหมายเชิงสัญลักษณ์

Baan Noi: Cultural Heritage, Beliefs, and Revitalization Approaches in Contemporary Society among the Tai Yuan Ethnic Group in Don Rae Subdistrict, Mueang District, Ratchaburi Province

Chatphet Chomjai^{1*} Chutamas Peeraphatchara² and Phitak Siriwong³

^{1*}Faculty of Economics Technology, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon

²Faculty of Home Economics Technology, Rajamangala University of Technology Phra NaKhon

³Management Science, Silpakorn University

Abstract

This qualitative, phenomenological study investigated the meaning, value, and socio-cultural context of Baan Noi (miniature spirit house) in the Thai-Yuan funerary tradition, aiming to propose guidelines for its contemporary preservation. In-depth data was collected from 16 key informants, including local sages, villagers, and community leaders in Donrae, Ratchaburi province, using interviews and non-participant observation.

Findings confirm "Baan Noi" as a central symbol representing the spirit's temporary post-mortem dwelling. Symbolically placed at junctions after cremation, it guides the spirit home on the 7th day, reflecting the community's belief in the soul's return. The construction process inherently fosters community solidarity (men building, women preparing). Rituals like the Nam Mon Thoranee San purification and the invocation of the Four Great Kings (Thao Thang Si) demonstrate a unique syncretism between Buddhist and indigenous folk beliefs for a smooth transition of the deceased.

The research recommends systematic documentation and knowledge transfer of the Baan Noi ritual to the younger generation and the public. This is vital for promoting the spiritual value and local wisdom, thereby preserving the Thai-Yuan ethnic identity amidst rapid social change.

Keywords: Ban Noi; Tai Yuan belief; funerary rituals; Thao Thang Si ritual; symbolism

บทนำ

ในวาระสุดท้ายของวิถีชีวิตคนไทยในทุกชาติพันธุ์ ล้วนมีวัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีอวมงคล หรือพิธีกรรมศพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยมีวิธีแตกต่างกันเนื่องด้วยความศรัทธาในศาสนาที่หลากหลาย หรือชาติพันธุ์ หรือถิ่นที่อยู่อาศัย เมื่อกาลเวลาผ่านมาถึงปัจจุบันพิธีกรรมศพ ได้ปรับเปลี่ยนหรือผสมผสานตาม ประเพณีท้องถิ่นและชาติพันธุ์ มีผลให้พิธีกรรมศพแตกต่างกัน แต่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมาตามความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่น (พระปลัดธนา, 2565) สังคมไทยปัจจุบันกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากกระแส โลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการขยายตัวทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถี ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมอันโดดเด่น ชาวไท-ยวนเป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันยาวนานใน ประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดราชบุรีที่มีชาติพันธุ์หลากหลายมากถึง 8 ชาติพันธุ์ (พระสมุห์สุรินทร์, 2566) ชาวไท-ยวนเป็น 1 ใน 8 กลุ่มชาติพันธุ์ อาศัยอยู่ในหลายพื้นที่ ซึ่งส่งผลถึงอัตลักษณ์บางประการที่ แตกต่างกันไป เช่น วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ หรือสำเนียงการพูดที่ยังคงสืบทอดภาษาล้านนา (คำเมือง) โดยจะแตกต่างไปจากภาษาล้านนาเดิม เนื่องจากราชบุรีมีสำเนียงเหนือ จึงทำให้ภาษาล้านนาแตกต่างไปจาก เดิม รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ไม่ว่าจะเป็นงานมงคล หรืองานอวมงคล ชาวไท-ยวนในตำบลดอนแร่ยังคงมี การสืบทอด แต่ด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยในการรักษาวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งนับวัน ยิ่งใกล้จะสูญหายไป ส่วนชาวไท-ยวน หรือไทยล้านนา หรือโยนก กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดราชบุรี ยังคงสืบทอด ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการดำรงชีพจากบรรพบุรุษสืบมา อาทิ พิธีการ ศพ หรืองานอวมงคล โดยมีพิธีการคล้ายชาวล้านนาในปัจจุบัน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2548)

"บ้านน้อย" คือโครงสร้างจำลองบ้านหลังเล็กที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในพิธีศพ ของชาวไท-ยวน ไม่ได้เป็นเพียง โครงสร้างทางกายภาพ แต่ยังเป็นศูนย์รวมของความสัมพันธ์ทางสังคม ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญา ดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันได้นำมาซึ่งความท้าทายต่อการสืบสานการสร้าง "บ้านน้อย" และวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพิธีการศพ ไม่ว่าจะเป็นการรื้อล้างของวัฒนธรรมจากกลุ่มชาติ พันธุ์อื่นในจังหวัดราชบุรี การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ การโยกย้ายถิ่นฐานเพื่อประกอบอาชีพ หรือ การพัฒนาที่มีได้คำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยยวนและ บทบาทของบ้านน้อย มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงและอาจเลือนหายไปในอนาคต

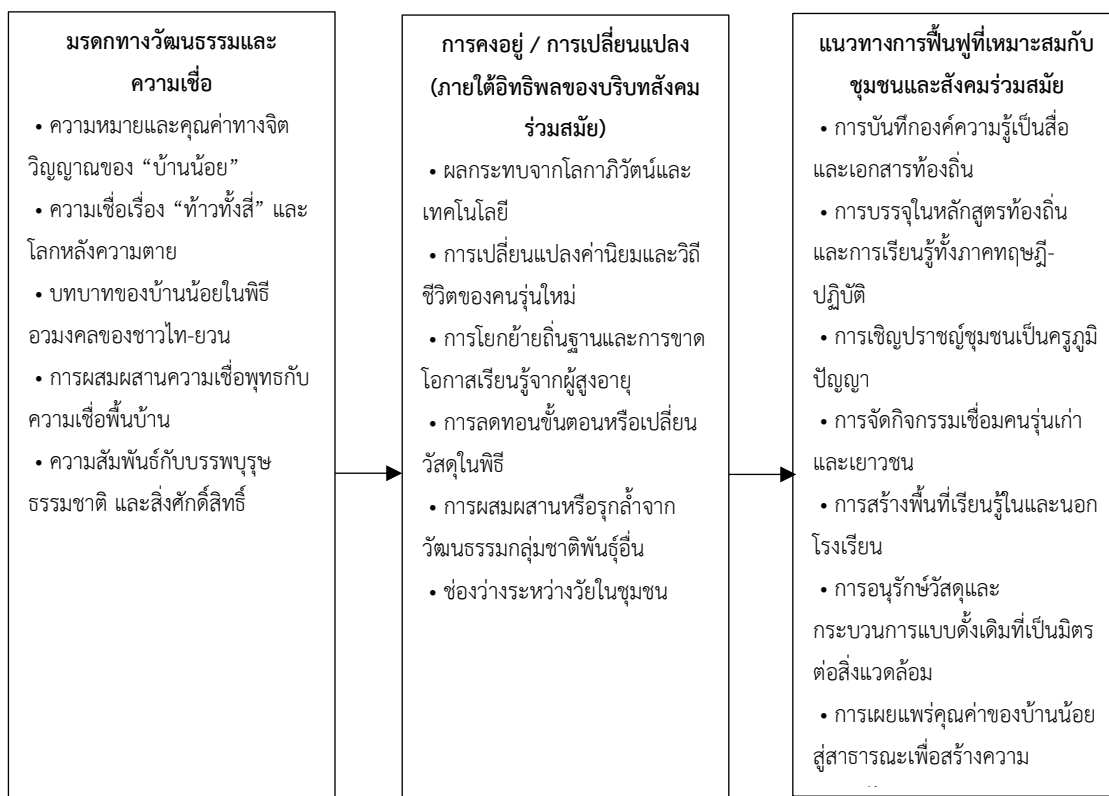
ผู้วิจัยในฐานะที่สืบเชื้อสายไท-ยวน ตำบลดอนแร่ จังหวัดราชบุรี เมื่อคราวงานอวมงคลของผู้มีพระคุณ ต่อผู้วิจัย (นายชด ชมใจ ปราชญ์ท้องถิ่น ต.ดอนแร่) ได้สังเกตพบว่า ปัจจุบันผู้มีองค์ความรู้ในพิธีกรรม ความ เชื่อการสร้างบ้านน้อยนั้นเป็นผู้สูงอายุ และยังพบว่าไม่มีการรวบรวมและการถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านั้น ให้กับกลุ่มเยาวชนหรือคนที่สนใจ ในด้านคหกรรมศาสตร์ บ้านน้อย ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในวาระ สุดท้ายแห่งชีวิตที่แฝงด้วยคตินิยม ความเชื่อ หากไม่ได้รับการรวบรวมองค์ความรู้และถ่ายทอด ก็อาจสูญหาย ได้ในอนาคต จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจถึงแก่นแท้ของวัฒนธรรมไท-ยวน ตำบลดอนแร่

อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี วิเคราะห์บริบทที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง รวมถึงศึกษาแนวทางการรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาอันล้ำค่าเหล่านี้ การวิจัยนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นการบันทึกองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ แต่ยังเป็นรากฐานในการเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนบนพื้นฐานของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่อไปอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจและอธิบายความหมายและคุณค่าของบ้านน้อยของกลุ่มเชื้อสายไท-ยวน ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อวิเคราะห์บริบททางวัฒนธรรมและความหมายเชิงสัญลักษณ์ของบ้านน้อย
3. เพื่อเสนอแนวทางในการสืบทอดและฟื้นฟูบ้านน้อยให้ดำรงอยู่ในบริบทวัฒนธรรมร่วมสมัยอย่างมีคุณค่าอย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีลักษณะการวิจัยเชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีวิทยาปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เน้นการเข้าถึงประสบการณ์ตรง ความหมาย และการตีความจากมุมมองของผู้ให้ข้อมูล เพื่ออธิบายและทำความเข้าใจ “บ้านน้อย” ในบริบทพิธีอวมงคลของชาวไทยวนอย่างรอบด้าน

2. วิธีวิทยาการวิจัย

การวิจัยใช้แนวทางของปรากฏการณ์วิทยาเชิงตีความ (Interpretive Phenomenology) ตามแนวคิดของ Van Manen และ Schutz (2016) โดยสำรวจมิติทางกายภาพ สัญลักษณ์ ความเชื่อ และความหมายที่ผู้คนในชุมชนให้ต่อ “บ้านน้อย” ผ่านการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นการสนทนาเชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อค้นหาความหมายและประสบการณ์ส่วนตัว เน้นคำถามกึ่งโครงสร้างที่ยืดหยุ่น ข้อมูลที่ได้สะท้อนมุมมองและเรื่องราวเชิงลึกที่ตัวเลขอธิบายไม่ได้

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) นักวิจัยเข้าไปเฝ้าดูในสนามโดยไม่เข้าร่วมโดยตรง ได้เห็นพฤติกรรม ปฏิสัมพันธ์ และบริบทจริง รวมถึงสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลอาจไม่พูดออกมา เช่น ท่าทาง น้ำเสียง หรือพลวัตทางอำนาจ

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) การพูดคุยในกลุ่มเล็ก ๆ จำนวน 8 คน ภายใต้การกระตุ้นของผู้ดำเนินรายการ เปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและมุมมองร่วมกัน ช่วยให้เห็นทั้งความแตกต่างและการเจรจาความหมายในหมู่ผู้เข้าร่วม

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.1 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้การเลือกแบบมีวัตถุประสงค์ (Purposive sampling) และการเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball sampling) เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้และประสบการณ์ตรง ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านและนักปราชญ์ชุมชน ชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในการสร้างหรือใช้บ้านน้อย เจ้าอาวาสวัดและผู้นำชุมชน เก็บข้อมูลจนถึง จุดอิ่มตัวของข้อมูล (Data saturation) ในการศึกษาครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 16 คน

3.2 กระบวนการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยคำถามกึ่งโครงสร้างที่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลขยายความ สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ทั้งเชิงโครงสร้าง (Structured observation) และไม่เป็นทางการ เพื่อบันทึกพฤติกรรม พิธีกรรม และสภาพแวดล้อม เพื่อบรรวบรวมความคิดเห็นและตรวจสอบข้อค้นพบจากการเก็บข้อมูลรายบุคคล โดยเข้าไปสังเกตการสร้างบ้านน้อยในงานศพของชาวไทย-วน ในพื้นที่ ต.ดอนแร่ อ.เมือง จ.ราชบุรี จำนวน 3 ครั้ง (งาน)

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

4.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก – ผ่านการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรมและวิจัยเชิงคุณภาพ

4.2 แบบบันทึกการสังเกตภาคสนาม – บันทึกรายละเอียดของเหตุการณ์ บรรยากาศ และสิ่งแวดล้อม

4.3 แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม – เพื่อกระตุ้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล

4.4 เครื่องบันทึกเสียงและภาพ – ใช้เพื่อเก็บข้อมูลดิบสำหรับการถอดความและวิเคราะห์

5. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Trustworthiness)

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลในงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการสำคัญ โดยผู้วิจัยได้อ้างอิงแนวคิดของ Lincoln และ Guba (1985) ที่เสนอเกณฑ์หลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) Credibility หรือความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยใช้วิธี member checking โดยให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของการตีความกับผู้ให้ข้อมูล 2) Transferability หรือการถ่ายทอดได้ โดยผู้วิจัยอธิบายบริบทของข้อมูลและกระบวนการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดเพื่อให้ผู้อ่านได้พิจารณาความสอดคล้องกับบริบทอื่น 3) Dependability หรือความคงเส้นคงวา อาศัยการบันทึกขั้นตอนการวิจัยอย่างเป็นระบบ (audit trail) เพื่อให้ตรวจสอบย้อนหลังได้ และ 4) Confirmability หรือการยืนยันได้ โดยการใช้ข้อมูลจากหลายแหล่งและหลายวิธี (data triangulation และ method triangulation) เพื่อให้ข้อค้นพบมีความเป็นกลางและปราศจากอคติของผู้วิจัย

6. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์เชิงตีความ (Interpretive analysis) ตามแนวทางของปรากฏการณ์วิทยา เริ่มจากการถอดความ (Transcription) ของข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม จากนั้นเข้าสู่กระบวนการอ่านซ้ำและทำความเข้าใจภาพรวมของข้อมูล (Immersion) เพื่อซึมซับเนื้อหาและบรรยากาศของข้อมูลอย่างลึกซึ้ง แบ่งข้อมูลเป็นหน่วยความหมาย (Meaning units) ที่สะท้อนสาระสำคัญ จากนั้นจึงเข้ารหัส (Coding) เพื่อกำหนดรหัสหมวดหมู่ข้อมูล จัดกลุ่มรหัสเป็นประเด็นและประเด็นย่อย (Thematization) และตีความ (Interpretation) โดยเชื่อมโยงข้อมูลเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี และบริบททางวัฒนธรรมของชาวไทเยบานเพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึก

7. จริยธรรมการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยอยู่ภายใต้หลักจริยธรรมอย่างเคร่งครัด เริ่มจากการขอความยินยอมอย่างรู้จริง (Informed consent) ชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีการ สิทธิ และการใช้ข้อมูลแก่ผู้ให้ข้อมูลก่อนการเก็บข้อมูลทุกครั้ง ทั้งนี้ผู้วิจัยคุ้มครองความลับ (Confidentiality) โดยไม่เปิดเผยชื่อและข้อมูลส่วนบุคคล เคารพสิทธิ ความเชื่อของชุมชน และมรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทเยบาน และใช้ข้อมูลเพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น เพื่อให้มั่นใจว่ากระบวนการวิจัยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อผู้ให้ข้อมูลและชุมชน

ผลการวิจัย

1. ความหมายและคุณค่าของบ้านน้อยพบว่า บ้านน้อย ในวิถีชุมชนไท-ยวน มีความหมายและคุณค่าเชิงจิตวิญญาณและวัฒนธรรมสูงมาก ผู้อาวุโสหรือ “หนาน” คือผู้มีภูมิรู้และเคยบวชเรียนมาแล้วในชุมชน เป็นผู้รับหน้าที่ในการทำพิธีบอกกล่าวเจ้าที่ก่อนเริ่มงานสำคัญทุกครั้ง ทั้งงานมงคลหรืออวมงคล พิธีกรรมนี้เน้นการขออนุญาตและความสวัสดิจากเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่น เพื่อต่อยอดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ สารสำคัญของพิธีอยู่การตั้งท้าวตั้งสี่หรือ ท้าวจตุโลกบาล โดยใช้ไม้ไผ่ 4 ต้น ผ่าและขัดออกเป็นซี่ โดยเว้นซี่ไม้ให้มีช่องว่างสำหรับใส่กรวยใบตองที่บรรจุดอกไม้ ธูป เทียน และมีกระถางใบใหญ่ 1 ใบ บรรจุกระถางเล็ก 4 ใบ แต่ละใบจะใส่ข้าวหุงปากหม้อเคล้าน้ำตาลปึกที่สะท้อนความเอื้อเฟื้อและความอุดมสมบูรณ์ จุดธูปบูชา 16 ดอก จุดเทียน 2 เล่ม เป็นการอัญเชิญและขอขมาเจ้าที่เจ้าทางให้รับรู้และอำนวยการ

คุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ พิธีกรรมนี้แสดงถึงการเคารพต่อบรรพบุรุษ ความสัมพันธ์กับธรรมชาติและโลกเหนือธรรมชาติสะท้อนความเชื่อที่ว่ามนุษย์ไม่อาจดำรงอยู่โดยลำพัง จำเป็นต้องขออนุญาตและแสวงหาความเมตตาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก่อนดำเนินกิจกรรมใด ๆ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า พิธีบ้านน้อยในอัตลักษณ์ไท-ยวนยังคงดำรงเป็นศูนย์กลางจิตใจของชุมชน และสืบทอดต่อกันมาอย่างเข้มแข็ง สะท้อนให้เห็นถึงมิติของบ้านและการตั้งถิ่นฐานที่ผูกโยงกับความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และจิตวิญญาณโดยสมบูรณ์

ลำดับต่อมา เป็นการสร้างบ้านน้อยกล่าวคือ เจ้าภาพจะบอกกล่าวช่างฝีมือที่มีความเชี่ยวชาญในการสร้างบ้านน้อยและคนอื่นๆ ว่ากำหนดมาปณิกวันเวลาใด เพื่อจะได้เตรียมจัดหาวัสดุอุปกรณ์และรวมกลุ่มกันสร้างบ้านน้อยตามความถนัดของแต่ละคน เช่น ผู้ชายจักตอก ประกอบสร้างบ้านน้อย ผู้หญิงช่วยเตรียมข้าวของเครื่องใช้ เช่น หัวหอม กระเทียม พริกแห้ง เกลือ ประดิษฐ์กรวยใบตองเพื่อทำต้นกุ่ม ซึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ยวน เชื่อว่า บ้านน้อยจะเป็นที่อยู่อาศัยของวิญญาณในภพหน้า เป็นจาริตประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา มีคุณค่าทางด้านจิตใจและเป็นที่ยึดเหนี่ยว

ลักษณะของบ้านน้อย เป็นบ้านขนาดย่อมที่ประดิษฐ์ด้วยวัสดุธรรมชาติ อาทิ ต้นกล้วย ไม้ไผ่ จำลองเป็นบ้านมีต้นกล้วยเป็นฐาน สามารถหามหรือยกได้ นำก้านกล้วยและตอกสร้างเป็นโครงหลังคาลักษณะหน้าจั่วอย่างบ้านทรงไทย ภายในบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ อาทิ เตาถ่าน กระทะ หม้อ จานชาม ช้อน เสื้อผ้า รองเท้า เครื่องนอน ตาลปัตร ผ้าขาว และสิ่งของอื่น ๆ ตามกำลังเจ้าภาพ นอกจากนี้ ยังมีเครื่องประกอบบ้านน้อยเรียกว่า ต้นกุ่ม ประดิษฐ์จากใบตองม้วนเป็นกรวยบรรจุ หมาพลู ข้าวสาร พริก เกลือ กระเทียม หอมแดง เงินอย่างละ 1 คู่ แล้วกลัดปากกรวยปิดให้เรียบร้อย ห้อยกับโครงสร้างไม้ไผ่ที่สร้างขึ้นคล้ายทรงกลม ซึ่งหมายถึงวัฏจักร และมีกระถางอีก 8 กระถาง ใส่เงินเพื่อให้คนที่ยกโลงนำกลับไปแทนการขอบคุณ

ภาพที่ 2 บ้านน้อยและต้นกุ่มที่สร้างแล้วเสร็จ ภายในบ้านบรรจุสิ่งของที่จะทำบุญอุทิศให้ผู้เสียชีวิต เตรียมพร้อมในการประกอบพิธีก่อนเคลื่อนศพไป฼าปนสถานในวันรุ่งขึ้น

ก่อนเคลื่อนศพไป฼าปนกิจ พระสงฆ์จะชักผ้าบังสุกุล (ผ้าขาวที่ทำเป็นหลังคา) และเจ้าภาพนำสิ่งของเหล่านี้ถวายแด่พระสงฆ์เป็นการทำทานอุทิศให้ผู้ตาย สมัยก่อนจะเป็นสลาก เพื่อไม่ให้เจาะจงว่าพระรูปใดจะได้สิ่งของอะไร แต่ปัจจุบันลดทอนขั้นตอนเป็นเพียงถวายสิ่งของให้เป็นส่วนกลางเข้าวัดแทน ซึ่งบ้านน้อยของไท-ยวนคล้ายกับบ้านกระดาศในพิธีงเต็กของชาวไทยเชื้อสายจีน

2. บริบททางวัฒนธรรมและความหมายเชิงสัญลักษณ์ พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ยวน มีความสัมพันธ์และความเกี่ยวข้องทางสายเลือดและเครือญาติเป็นหลัก เมื่อหมู่บ้านหรือบ้านใดมีงานศพงานแต่งงาน หรือพิธีกรรมสำคัญ สมาชิกในหมู่บ้านจะรวมกลุ่มช่วยงานเจ้าภาพกันตามความถนัด อาทิ พ่อครัว แม่ครัว ช่างฝีมือ จัดเตรียมสถานที่ เตรียมข้าวของเครื่องใช้ การรวมกลุ่มนี้นอกจากเป็นทำให้งานประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และยังส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลในชุมชน นอกจากนี้การสร้างบ้านน้อยยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีระหว่างชาวบ้าน ที่ร่วมกันสร้างให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งวัน ก่อนเคลื่อนศพออก฼า เมื่สร้างแล้วเสร็จจะทำนํ้ามนต์อธิษฐานประพรมอุปกรณ์และคนที่มาช่วย ซึ่งเชื่อว่าจะล้างสิ่งอัปมงคลสิ้นไป

ภาพที่ 3 ผู้ชายที่มีความเชี่ยวชาญช่วยกันทำโครงสร้างบ้านน้อย และผู้หญิงจักตอกทำเครื่องประกอบต้นกุ่ม

บ้านน้อย เป็นความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทย-ยวน สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน เป็นศูนย์กลางสำคัญทางจิตใจและจิตวิญญาณของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย โดยเชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยของวิญญาณ หลังพิธีฌาปนกิจ จะยกบ้านน้อยไปวางไว้บริเวณริมทางร่วมทางแยกถนน เช่น สามแยกหรือสี่แยก โดยถือเป็นจุดบอกทางกลับบ้านให้กับวิญญาณของผู้ล่วงลับ มีความเชื่อว่าสามแยกหรือสี่แยกเป็นทางเลือกหรือทางแยกแห่งโชคชะตา กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ยวนมีความเชื่อที่ว่าภายหลังจากเสียชีวิตครบ 7 วันแล้ว ดวงวิญญาณจะกลับสู่บ้านของตน การนำบ้านน้อยไปวางไว้ ณ จุดตัดถนนจึงมีความหมายลึกซึ้งทั้งในด้านวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ เป็นการสื่อสารกับผู้ล่วงลับพร้อมกับบอกทางพิธีกรรมให้ดวงวิญญาณได้รับรู้ถึงเส้นทางกลับสู่ครอบครัวและบ้านที่อบอุ่น

เช่นนั้นแล้ว สำหรับชาวไทย-ยวน ถือว่าเป็นจำเป็นอย่างยิ่งที่ ครอบครัวของผู้ตายต้องสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย และไม่นิยมสร้างเป็นบ้านน้อยจากไม้ (แข็งแรง ถาวร) เพราะเชื่อว่าวิญญาณจะแย่งที่อยู่อาศัยกัน จึงเชื่อถือนันว่าต้องสร้างให้เฉพาะบุคคล

ภาพที่ 4 บ้านน้อย ที่เป็นสัญลักษณ์แก่ผู้ตายตามความเชื่อว่าเป็นทางกลับบ้าน นำมาไว้ที่บริเวณทางสามแพร่ง

ขณะเดียวกัน ต้นกุ่ม ที่มีลักษณะเป็นทรงกลม หมายถึง วัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด กรวยใบทองที่ห้อยมี 8 คู่ แทนความหมายโลกธรรม 8 คือ ธรรมดาของโลก หรือสภาวะที่เกิดขึ้นกับชีวิตของทุกคน แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่น่าปรารถนา (อริยธรรม) มี 4 ประการ ได้แก่ ลาภ ยศสรรเสริญ สุข และฝ่ายที่ไม่น่าปรารถนา (อนิยธรรม) มี 4 ประการ ได้แก่ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ (พระครูภาวนาธรรมาภรณ์, 2566) ซึ่งที่กล่าวมานั้นมนุษย์ทุกคนล้วนต้องเผชิญ

ภาพที่ 5 ต้นกุ่ม เครื่องประกอบบ้านน้อย

ที่กล่าวมา ล้วนเป็นเชิงสัญลักษณ์ที่ประจักษ์ว่า เมื่อเสียชีวิตแล้ว สิ่งของต่าง ๆ ที่มีค่าหรือไม่มีค่า ไม่สามารถนำติดตัวไปด้วยได้ เป็นเพียงความเชื่อทางจิตใจของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ว่า เป็นการทำบุญทำทานอุทิศให้ผู้ตาย เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจว่าได้กตัญญูต่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

3. แนวทางที่เหมาะสมในการสืบทอดและฟื้นฟูบ้านน้อยให้ดำรงอยู่ในบริบทวัฒนธรรมร่วมสมัยอย่างมีคุณค่าอย่างยั่งยืนจากการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัจจุบันมีผู้สนใจหรือให้ความสำคัญในการเรียนรู้การสร้างบ้านน้อยน้อยลง โดยปัจจุบันลูกหลานเดินทางไปทำงานต่างถิ่นฐานบ้านเกิด กระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และการปรับตัวให้สอดคล้องกับพหุวัฒนธรรมแนวทางการสืบทอดควรสนับสนุนให้เยาวชนหรือผู้ที่สนใจในตำบลดอนแร่เรียนรู้การสร้างบ้านน้อย ส่งเสริมเป็นกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียน แก่นักเรียนโรงเรียนวัดนาหนองและโรงเรียนวัดทุ่งหญ้าแคมบาง เชิญผู้เชี่ยวชาญ ปู่ย่า ตายาย เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เพื่อลดช่องว่างระหว่างวัย และเปิดโอกาสให้เยาวชนมีบทบาทร่วมกัน เช่น การมีส่วนร่วมในการสร้างบ้านน้อยตามวาระโอกาสอันสมควร

ในสถานะที่สังคมขับเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว มีสิ่งอำนวยความสะดวกและบ้านน้อยก็ได้รับอิทธิพลนั้นด้วย กล่าวคือ สมัยก่อนใช้ตอกมัดประกบก้านกล้วยเข้าด้วยกัน หรือมัดประกอบโครงสร้างตัวบ้าน ปัจจุบันใช้สายรัดพลาสติก (Cable tie) ทดแทนตอก ทำให้ประหยัดเวลาและสะดวกมากขึ้น แต่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมคือ สายรัดพลาสติกไม่ย่อยสลายตามธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ต้องให้ความตระหนักและใส่ใจมากยิ่งขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า “บ้านน้อย” ในพิธีอวมงคลของชาวไทย-ยวน ไม่เพียงเป็นสิ่งปลูกสร้างเชิงกายภาพ หากยังทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับความตาย

ซึ่งสอดคล้องกับ (เกษม มานะรุ่งวิทย์, 2564) ที่กล่าวว่า สัญลักษณ์และความเชื่อที่สะท้อนงานทางด้านศิลปกรรม ล้วนสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ทางสังคมและศาสนารวมไปถึงความเชื่อ พิธีการสร้างบ้านน้อยจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ต้นกล้วยและไม้ไผ่ สะท้อนหลักคิดเรื่อง “ความไม่จีรัง” (Impermanence) ผ่านการเลือกใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้ตามกาลเวลา อีกทั้งการบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านน้อยยังแสดงถึงความเชื่อเรื่อง “ความต่อเนื่องของจิตวิญญาณ” (Continuity of the spirit) หลังความตาย แนวคิดนี้มีความคล้ายคลึงกับการสร้าง “บ้านกระดาศ” ในพิธีกึ่งเด็กของชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งสะท้อนถึงปรากฏการณ์ “วัฒนธรรมร่วม” (Syncretic cultural practices) อันเกิดจากการผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมต่างชาติพันธุ์ภายใต้บริบทสังคมไทย

ปัจจุบันการผสมผสานหรือการรื้อล้าจากจากวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชาติพันธุ์ไทยจีน เริ่มมีให้เห็นในพิธีศพของไท-ยวน กล่าวคือ ครอบครัวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในตำบลดอนแร่ ที่มีเชื้อสายจีน ก็ยังใช้บ้านกระดาศ (พิธีกึ่งเด็ก) แทนบ้านน้อยอย่างชาวไท-ยวน หรือ ชาวไท-ยวนที่แต่งงานกับชาติพันธุ์ไทยจีน ก็เลือกที่จะใช้บ้านกระดาศแทนการสร้างบ้านน้อย

การวางบ้านน้อยไว้บริเวณสามแยกหรือสี่แยกหลังพิธีฌาปนกิจยังสอดคล้องกับแนวคิด “ช่วงภาวะก้ำกึ่ง” (liminality) ของ Turner (1995) ที่อธิบายว่าพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (Rites of passage) มักมีระยะเวลาที่ผู้ตายอยู่ระหว่างโลกของผู้มีชีวิตกับโลกของวิญญาณ ตำแหน่งทางกายภาพดังกล่าวทำหน้าที่เป็น “สัญลักษณ์นำทาง” กลับสู่เรือนเดิมของวิญญาณ และยังเป็นเวทีที่ชุมชนร่วมกันปฏิบัติพิธีกรรม เสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวของสมาชิก

นอกจากนี้ กระบวนการสร้างบ้านน้อยยังเป็นกิจกรรมที่เสริมพลังทางสังคม (Social capital) ผ่านการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน ผู้ชายทำหน้าที่ประกอบโครงสร้าง ขณะที่ผู้หญิงจัดเตรียมเครื่องประกอบ เช่น “ต้นกุ่ม” และกระถางเงิน ไม่เพียงต่อยกย่ำบาททางเพศเชิงวัฒนธรรม แต่ยังเป็นพื้นที่ของการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom transmission) แบบไม่เป็นทางการ

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การสืบทอดและฟื้นฟูบ้านน้อยให้คงอยู่ในบริบทสังคมร่วมสมัย จำเป็นต้องเน้นการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ การสร้างพื้นที่เรียนรู้ร่วมระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและเยาวชนถือเป็นกลไกสำคัญของการลดช่องว่างระหว่างวัย (Intergenerational bridging) และเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ แนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิด “มรดกทางวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิต” (living heritage) ของ UNESCO ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพต้องควบคู่กับการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน

โดยสรุป พิธีกรรมบ้านน้อยของชาวไท-ยวนในตำบลดอนแร่ มิได้เป็นเพียงพิธีอวมงคล หากแต่เป็นระบบสัญลักษณ์ที่รวมมิติทางศาสนา ความเชื่อ จิตวิญญาณ และสังคมไว้อย่างลึกซึ้ง การคงอยู่ของพิธีกรรมนี้จึงเป็นการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเป็นกลไกสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้

1.1 องค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานด้านวัฒนธรรม ควรบูรณาการการอนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้การสร้างบ้านน้อยเข้าสู่กิจกรรมชุมชน เช่น งานประเพณีท้องถิ่นหรือโครงการพัฒนาวัฒนธรรม โดยให้เยาวชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเรียนรู้ การปฏิบัติ และการตีความความหมาย เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และลดช่องว่างระหว่างวัย

1.2 สถานศึกษาในพื้นที่ตำบลดอนแร่ ควรบรรจุเนื้อหาการเรียนรู้เรื่องบ้านน้อยและประเพณีไทยวนในหลักสูตรท้องถิ่น (Local curriculum) ทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ พร้อมเชิญปราชญ์ชุมชนและผู้สูงอายุมาเป็นครูภูมิปัญญา เพื่อสืบสานองค์ความรู้และให้เยาวชนเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมนี้

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ โดยศึกษาพิธีบ้านน้อยเปรียบเทียบกับพิธีกรรมอวมงคลของชาติพันธุ์อื่นในภาคกลางและภาคเหนือ เพื่อค้นหาความเหมือนและความแตกต่างทั้งในเชิงสัญลักษณ์ ความเชื่อ และบทบาททางสังคม อันจะช่วยขยายความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมร่วมและเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละชุมชน

2.2 การวิเคราะห์ผลกระทบของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมสมัยใหม่ต่อพิธีบ้านน้อย โดยวิจัยผลของเทคโนโลยี การโยกย้ายถิ่นฐาน และการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อความต่อเนื่องของประเพณีบ้านน้อย และการออกแบบกลยุทธ์การสืบทอดที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัยโดยยังคงรักษาแก่นความหมายทางวัฒนธรรม

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้ความรู้และคำแนะนำตลอดกระบวนการทำวิจัย รวมทั้งสนับสนุนให้สามารถดำเนินงานวิจัยได้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย

ขอขอบพระคุณ ผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านในตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ที่สละเวลาการให้สัมภาษณ์ และเปิดโอกาสให้เรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งเป็นแก่นสำคัญของการวิจัยในครั้งนี้

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณ ครอบครัว ญาติพี่น้อง และเพื่อน ๆ ที่เป็กำลังใจสนับสนุนให้การทำงานวิจัยนี้ประสบความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

เกษม มานะรุ่งวิทย์. (2564). สื่อสัญลักษณ์ ความเชื่อสู่อัตลักษณ์ผ้าทอไทย-ลาว. *วารสารศิลปศาสตร์* (วังนางเลิ้ง) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร, 1(1), 56–72.

- พระครูกาญจนธรรมาภรณ์, พระครูใบฎีกาทัดพล จันทวีโส (แฝงปาน), & พระครูกาญจนกิจโสภณ. (2566).
โลกธรรม 8 ในชีวิตประจำวัน. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 8(1), 110–120.
- พระปลัดธนา อุดคธโม, พระสุทธิสารเมธี, พระครูสังฆรักษ์ สุริยะ ปภสสโร, พระมหาวิชิต อุดคชโชโต พระมหา
บุญประสิทธิ์ นาคบุญโญ. (2567). รูปแบบการจัดพิธีศพตามมิติของผู้ที่เกี่ยวข้องภายในวัด อำเภอ
เมือง จังหวัดนนทบุรี (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต. (2566). พระสงฆ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ใน
จังหวัดราชบุรี. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร*, 6(3), 165–177.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. (2548). *ปราสาทไผ่ศพ, ปรีศนาธรรมในพิธีกรรมล้านนา*. ธารทองการพิมพ์.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Schutz, A. (2016). *The phenomenology of the social world* (Reprint ed.). Northwestern
University Press.
- Turner, V. (1995). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Transaction Publishers.
- Van Manen, M. (2016). *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in
phenomenological research and writing*. Routledge.